

HRVOJE TARTALJA

Split kao trgovački centar i njegova „Skala“

Split je po svom položaju bio od najstarijih vremena centar preko kojeg se vršila razmjena trgovačkih dobara do otoka i drugih luka.

Ta je njegova uloga počela za vrijeme Rimljana, koji osvajaju ove krajeve u dugim borbama s raznim Ilirskim plemenima. Za vođenje iscrpljujućeg rata sa Kartagom Rimu je trebalo mnogo sirovina za izradu oružja. Tako su Rimljani odmah imenovali Glavnog prokuratora koji se imao brinuti za dobivanje, pročišćavanje i promet metalima i njemu su bili podređeni svi rudnici. Bio je to **Procurator metallorum Panoniorum et Delmatarum** pod kojim su djelovali prokuratori za željezo sa sjedištem u **Siscii**, prokurator za srebro sa sjedištem u **»municipium Domavianum«**, današnja Gradina kraj Srebrenice, i prokurator za zlato sa sjedištem u **Saloni**. Tadašnja Dalmacija se prostirala zapadnom Hrvatskom, dijelom Bosne i Crne Gore sve do zapadne Srbije i prokurator **»auriarum Delmatarum«** imao je za zadaću da nabavi što više zlata kojeg je bilo mnogo na tom području. To se područje nazivalo **»aurifera terra«** i davalo je dnevno 50 libara zlata tj. oko 20 kg. Cjelokupno na taj način dobiveno zlato dolazilo je u **Salonu** i tu se obrađivalo, dotjeivalo i izrađivalo po posebnim stručnjacima zlatarima. (1)

Gradovi Dalmacije već 1189. sklapaju trgovačke ugovore sa Kulinom banom radi povlastica za promet robom. Split 1302. dobiva od Mladena i posebne dozvole i ovlasti da trguje s Bosnom, a među raznovrsnim artiklima bili su i lijekovi, uglavnom ljekovito bilje. Hrvoje Vukčić Hrvatinić postaje 1403. herceg Splita i u tom razdoblju uspostavlja se jaka trgovina koja je iz Bosne odlazila preko Splita u svijet. Tada je uglavnom sva roba koju je trebalo iznositi na tržište išla preko Splita, bez obzira da li je kupovana za potrebe Splita i okolnih područja ili je bila određena za morski transport. Uz dobre strane ova je trgovina imala i svoje slabosti; bio je to koridor putem kojega se širila zaraza, (u Splitu je 2 puta harala tijekom XIV stoljeća).

Borba protiv zaraznih bolesti, u Splitu, posebno lepree (gube) počinje još u XIV stoljeća a to iz razloga što se Križarskim vojnama, naime, lepra proširuje i u naše krajeve, posebno u lučka mjesta. Tada se osnivaju leprozoriji u kojima se izoliraju zaraženi i sumnjivi bolesnici. Takav leprozorij utemeljen

je izvan gradskih zidina Splita polovicom XIV stoljeća. Nalazio se na više lokacija, a najpoznatija je ona na Marjanu uz crkvicu sv. Lazara, kasnije sv. Mande. To je poznato i iz jednog akta koji je sačinjen 6. travnja 1495. a kojim se prima u leprozorij Vidoje. (Među svjedocima se nalazi i Jakulić koji je pripadao već tada uvaženoj obitelji, koja će se kasnije nazvati prema nadimku Tartaglia).

Nakon što Turci osvajaju susjednu Bosnu i Srbiju promet se robom još povećava, ali se time i povećava mogućnost širenja epidemija koje se sada učestalo pojavljuju. Fatalizam Islama pogodovao je vjerovanju da sve, pa i bolesti, dolaze od Alaha i da liječiti se znači protiviti se volji božjoj. Takva su slična vjerovanja bila i u našem narodu. Zbog toga je iskrsla prijevaka potreba da se brodovi i karavane podvrgnu karantenskim mjerama. To se imalo povjeriti lazaretu za izgradnju kojeg je Senat Venecije 1580. godine dao dozvolu. Lazaret sa carinarnicom gradio se više godina, a onda je preko njega počela prelaziti roba koju su karavane prenosile iz Instambula, i Bosne i koje se nakon pregleda i čišćenja prosljeđivalo brodovima u Veneciju, otoke i dalje. (3)

Rad u lazaretu, opis zdanja, funkcioniranja karantenskih mjera dosta je dobro opisano u djelima C. Fiskovića, J. Bajamontija i drugih, pa će se ovaj rad posvetiti drugim izvorima iz kojih će biti vidljiva važnost ove skale ne samo u trgovačkom i zdravstvenom smislu, nego i u političkom. To se uglavnom saznaje iz izvještaja koje su mletački Providurari zdravstva ili kapetani podastirali Kolegiju u Mlecima.

Tako se Andrija Rhenieri 1602. obraća Kolegiju s prijedlogom, »da se izvrše neki potrebni radovi na »starom lazaretu«, jer se kontumac ne može pravilno vršiti zbog dolaska velikog broja ljudi i robe. Stoga je potrebno izgraditi iznad magazina još nekoliko nastambi, jer katkada dođe karavana i do 200 konja s pratiocima i trgovcima, pa ih se nema gdje smjestiti«. (4)

Iz Relacije koju je iznio Franjo Cornera, na dužnosti kneza i kapetana Šibenika, na Kolegiju od 25. studenog 1607. saznajemo, da se u Splitu pojavila kuga. Time je bio prekinut svaki promet s Turskom, a to je imalo kao posljedicu, da je uvelike smanjen prihod od carine, čime je cijeli posao u karanteni i financiranje potreba grada došlo u velike teškoće. (5) Redoviti prihodi su bili dovoljni za podmi-

renje plaća namještenika i druge redovite troškove. Ali kada se pojavila kuga ne samo u Splitu, nego i u blizini turske granice potrošilo se više i manjak iznosa 1000 dukata. (6) Epidemije su dakle igrale glavnu ulogu u životu grada Splita; kad bi se pojavila pošast, onda bi se normalni život zaustavio.

Kako je to izgledalo u Splitu za vrijeme haranja kuge najbolje nam opisuje Cezare Dolfino, koji je vršio dužnost kneza i kapetana Splita, a kako je izvjestio Kolegij u Veneciji 22. travnja 1611. »Potrebno je pooštriti raskuživanje robe, ali oni koji to rade ne smiju biti domaći ljudi, jer postoji opasnost da oni iznoseći neraskuženu robu izazovu zarazu. Kad je on prvi put došao u Split zatekao je grad gotovo nenastanjen, jer ga je kuga uništila. Velikom oprežnošću i nastojanjem samog Dolfina sačuvao se od kuge grad, mada je unutar Bosne kuga harala!« (7)

Sve je to zahtijevalo da se rigorozno vrši kontumacija i da se preko obavještajaca saznaje gdje se nalazi kuga, da bi se mogle preuzeti potrebne radnje obrane. Glavnu ulogu u tome treba da odigra lazaret. Andrija Rehnieri, knez Splita i providur za zdravstvo dne 24. rujna 1610. podnosi izvještaj o stanju i što treba još poduzeti. »Splitski lazaret izvršno radi, ali treba uvesti neke nove stvari da bi on još bolje djelovao. U prvom redu trebalo bi povećati promet robe, a to se može postići tako da brodovi koji odlaze budu manje veličine pa bi se tako brže vršilo iskrcavanje i ukrcavanje i brže bi brodovi krenuli na put u pratnji naoružanih lađa.« Sistem konvoja je, dakle, od davnine upotrebljavan. Rehnieri smatra da bi cijeli pogon trebalo poboljšati. »Na primjer trebalo bi osjetno pojačati gradsku stražu, ali taj siromašni grad nema za tu svrhu dovoljno novaca. Postoji međutim, stalna mogućnost širenja epidemije, jer karavane dolaze iz zaraženih krajeva. Primaње robe često je podložno podmićivanju trgovaca koji nastoje čim prije osloboditi robe i tako ona odlazi bez potrebnog postupka. Sam knez je nemoćan da to spriječi, pa je potrebno da neki povjerljivi građani uđu u upravu i da vrše nadzor nad lazaretom. Međutim kako su Turci prihvatili sa velikim zanimanjem postojanje skale i Split izabrali kao luku u koju će slati svoju robu, postoji mogućnost velikog proširenja obima prometa. Turci su čak posjekli šume, izradili ceste kroz brda, da bi što lakše mogli prevoziti svoju robu. Oni su u to potrošili mnogo novaca, što je dokaz da im je mnogo stalo do trgovačkih veza sa Splitom. Tako su putovi osposobljeni za Carigrad, za Sarajevo, za Sofiju, Drinopolje, Skopje i za mjesta u Ugarskoj kao i za mjesta u Vlaškoj, Transilvanije i Moldavije, koja ranije nisu imala veze sa Splitom, a sada vrlo lako i pogodno upućuju svoju robu u njegovu luku. Da bi se mogao obaviti sav taj posao koji dnevno raste, trebalo bi hitno neke stvari u lazaretu poboljšati. Tako bi hitno trebalo upo-

sliti još 10 raskuživača i prioru izgraditi stan. Treba riješiti dovod vode iz fontane koja se nalazi povrh puta blizu velike gradske kule, jer pitke vode nema. A voda je potrebna za napajanje konja, pranje trgovačke robe koju Turci donose i za njihovo pranje.« (8)

Za nas je vrlo zanimljiv slijedeći izvještaj kojeg je podnio Cezar Dolfino Kolegiju 22. travnja 1611. godine, koji u svom prvom dijelu daje vrlo iscrpan izvještaj sa stanjem u lazaretu. »Izgrađeni su objekti koje je zatražio Marc Antonije Renier i Andrija Rheiner, ali je bilo još potrebno da se pojača služba trgovačkih lađa, koje je izvršio on, Dolfino. No pokazalo se da treba još toga izgraditi. Kao, na primjer, da se pooštre mjere kontumacije za robu koja se vozi iz Dubrovnika u Veneciju. Pored onog puta iz Carigrada, trebalo bi osigurati i onaj put koji vodi iz Sofije, Skopja i Sarajeva u Split. U te gradove bi trebalo namjestiti naše ljude koji bi prihvaćali karavane i otpremali ih dalje za Split. To bi pomoglo da se uništi skala u Dubrovniku. To je on — Delfin već počeo«. (7) Dubrovnik, kao jedini slobodni grad na našoj obali, s mudrom upravom i cvatućom trgovinom, bio je trn u oku Venecije i ona je nastojala da ga onemogući. Tako je od gradova Dalmacije koji su se nalazili pod njenom dominacijom zahtijevala mnoge stvari koje su bile uperene protiv Dubrovnika, a roba iz Dubrovnika za Veneciju bila je pod posebnim tretmanom.

Za političke prilike koje su vladale u Splitu zanimljivija je još Relacija Marina Mudazza, kneza Splita i providura za zdravstvo, koja je iznesena pred Kolegijem 26. lipnja 1614. On obavještava kako je »Senat bio odredio da dvije naoružane lađe stalno čuvaju lazaret, ali Mudazzo predlaže da se mjesto njih trebalo postaviti talijanske vojnike. Ovi iz naoružanih lađa su razuzdani, vrše izgrede pa čak i krađu. Takvi postupci izazivaju podsmjeh kod splitskih plemića koji ne vole Veneciju. Ovi su odani Ugarsko-hrvatskom kralju i sve čine da bi se ujedinili. (9)« Ovo je vrlo važna konstatacija, koja prikazuje pravo stanje u Splitu.

Puni novčani efekat skale u Splitu iznosi pred Kolegijem splitski knez Garzoni 19. prosinca 1619. On potvrđuje da je ova »od velike novčane koristi. Trgovačke galije 6 puta godišnje dovoze i odvoze trgovačku robu. Od tog prometa ubiru se carine i takse za izvršene karantenske usluge, posebno dezinfekcija robe, brodovi plaćaju određene pristojbe, a od prevoza robe je isto tako pristojan priliv novca«. S druge strane nabrajaju se troškovi »za rad u lazaretu za bagerovanje luke, za straže. Plaća se i 100 vojnika Hrvata koji je brane od napada«. (10) Po ovom se obračunu razabire da je Split bio u to vrijeme vrlo jaki trgovački centar preko čije su se luke razmjenjivale velike količine trgovačke robe.

Literatura i izvori:

1, Tartalja, H. Rasprave i građa za povijest nauka, Institut za povijest prirodnih, matematičkih i medicinskih znanosti JAZU. Knjiga I, Zagreb 1963. str. 29-37.

2, Tartalja, H. Razvoj apotekarstva u Bosni i Hercegovini, Farmaceutski glasnik, Zagreb 10 (1954) str. 83-89.

3, Fisković, C. Splitski lazareti i leprozorij. Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae Beograd III, 1-2 (1963) str. 5-26. Tartalja, H. Život i rad dr Julija Bajamonti. Hvar u prirodnim znanostima-simpozij, JAZU, Zagreb 1977. str. 189-197.

Dr Julije Bajamonti: Storia della peste che regno in Dalmazia negli anni 1783-1784. Venezia 1786.

Dr Julije Bajamonti Memorie della città di Spalato in Dalmazia. Rukopis u Arheološkom muzeju u Splitu. — De commercio di Spalato.

4, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium svezak VI od 1588-1620. Mletačka uputstva i izvještaji str. 67. Novak, G.

5, Novak, G. Mletačka uputstva i izvještaji VI sv. 1390.

6, Ibidem str. 157.

7, Ibidem str. 175.

8, Ibidem str. 163.

9, Ibidem str. 201.

10, Ibidem str. 285.

SLOBODNA PLOVIDBA - ŠIBENIK

**VRŠI PREVOZ SVIH VRSTA TERETA PO SVIM MORIMA SVIJETA
S VLASTITIM I UNAJMLJENIM BRODOVIMA**

Održava redovni servis na relaciji Jadran — Crno more — Jadran

Direkcija: Šibenik, Sarajevska 3

P.O.B. 125

Telegram: **Plovidba — Šibenik**

Telefoni: 23-755

Telex: 27325, YU PLOV

Šibenik, stara gravira iz 1753. godine